

ΤΟ ΕΝΤΠΙΝΙΟ ΤΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΝΕΙΛΟΥ ΜΑΛΙΑΣΣΗΝΟΥ
ΚΑΙ Η ΜΟΝΗ ΘΕΟΤΟΚΟΥ
ΜΑΚΡΙΝΙΤΙΣΣΗΣ ΟΞΕΙΑΣ ΕΠΙΣΚΕΨΕΩΣ

Η γνωστή οικογένεια των Μαλιασσηνών, μεγαλογαιοχτημόνων της Θεσσαλίας, και οι μονές της Θεοτόκου Μακρινιτίσσης Οξείας Επισκέψεως και του Ιωάννου Προδρόμου Νέας Πέτρας, που εκείνοι ίδρυσαν στο Πήλιο, έχουν από καιρό κινήσει το ενδιαφέρον των ιστορικών¹. Η μέχρι τώρα έρευνα στηριζόταν χυρίως στο διπλωματάριο των δύο μονών, τη σύνταξη του οποίου είχε διατάξει πιθανότατα ο κτήτωρ Νικόλαος Μαλιασσηνός², και στα αρχαιολογικά κατάλοιπα των μονών (που δεν σώζονται πια σήμερα), τα οποία συναντά κανείς διάσπαρτα σε νεότερους ναούς της γύρω περιοχής. Εντούτοις άγνωστα και αδημοσίευτα κείμενα που βρίσκονται στον αθηναϊκό κώδικα 258 αναφέρονται στη μονή Θεοτόκου Μακρινιτίσσης και προσφέρουν νέα στοιχεία για τη μονή και τους κτήτορές της³.

1. Για την οικογένεια των Μαλιασσηνών και τις κτήσεις τους στη Θεσσαλία βλ. B. Ferjančić, «Porodića Maliasina u Tesaliji» *Zb. Filoz. Fak.* 7/1 (1963) 241-244, του (διοι), «Pošedi porodiće Maliasina u Tesaliji», *ZRVI* 9 (1966) 37-48, του (διοι), *Thesalija y XIII i XVI veky*, Βελιγράδι 1974, σ. 54-94. Βλ. επίσης D. Polemis, *The Doukai*, Λονδίνο 1968, σ. 142-143· P. Magdalino, *The History of Thessaly, 1266-1393*, (δαχτυλ. διδ. διατριβή), Οξφόρδη 1976, σ. 147-157· Αντωνία Κιουσπούλου, Ο θεσμός της οικογένειας στον Ήπειρο κατά τον 13ο αι., Αθήνα 1990, σ. 173-176. Για τις μονές Θεοτόκου Μακρινιτίσσης Οξείας Επισκέψεως και Ιωάννου Προδρόμου Νέας Πέτρας βλ. N. I. Γιαννόπουλος, «Αι παρά την Δημητράδα βυζαντιναι μοναι», *ΕΕΒΣ* 1 (1924) 211-239 και *ΕΕΒΣ* 2 (1925) 227-241 [στο εξής Γιαννόπουλος 1 και 2], του (διοι), «Les constructions byzantines de la Région de Démétrias», *BCH* 44 (1920) 193 κ.ε..· F. Hild - J. Koder, *Hellas und Thessalia, [Tabula Imperii Byzantini 1]*, Βιέννη 1976, σ. 210-211, 224-225· N. Νικονάνος, *Βυζαντιοι ναοι της Θεσσαλίας*. Από τον 10ο αι. ως την κατάκτηση της περιοχής από τους Τούρκους το 1393. Συμβολή στη βυζαντινή αρχιτεκτονική, Αθήνα 1979, σ. 42 σημ. 131, 99 σημ. 311, 115-118, 142 σημ. 484.

2. Το διπλωματάριο των μονών το διέσωζε ο κώδικας Taurinensis 237, ο οποίος καταστράφηκε στην πυρκαϊά του 1904. Έκδοση στο *MM IV*, σ. 330-430. Στο τέλος του διπλωματαρίου υπήρχε πορτραίτο του Νικολάου Μαλιασσηνού και της γυναίκας του. Κρατούσαν στα χέρια τους τον ναό του Προδρόμου. Πάνω από τον Νικόλαο Μαλιασσηνό διαβαζόταν η επιγραφή *Iωάσαφ μοναχός ὁ κτήτωρ*. Βλ. I. Spatharakis, *The portrait in Byzantine Illuminated Manuscripts*, Λέιντεν 1976, σ. 189. Για το περιεχόμενο του χειρογράφου βλ. F. Barissić, «Diplomatai tesalijskih manastira Makrinitisa i Nea Petra» *ZRVI* 16 (1975) 69-103. Επίσης για θέματα σχετικά με τη χρονολόγηση διαφόρων εγγράφων του βλ. E. Trapp, «Chronologisches zu den Diplomatarien des Paulos-klosters am Latmos und der Makrinitissa», *ByzForsch.* 4 (1972) 208-210.

3. Οφείλω ευγνωμοσύνη στον αείμνηστο πατέρα Jean Dartrouzès που μου υπέδειξε την ύπαρξή τους.

Σύμφωνα με την περιληπτική περιγραφή του Σακκελίωνα, ο χώδιχας 258 της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος είναι ένα περγαμηνό χειρόγραφο, διαστάσεων $0,35 \times 0,25$ εχ., πιθανώς του 13ου αιώνα, το οποίο περιέχει τριάντα τρεις ομιλίες του Ιωάννη του Χρυσοστόμου και είκοσι τέσσερις του Μεγάλου Βασιλείου⁴. Εκτός, όμως, από τις ομιλίες των Πατέρων της Εκκλησίας το χειρόγραφο περιέχει και άλλα κείμενα. Συγχεκριμένα, στα φφ. 1-2 υπάρχει το ενύπνιο του μοναχού Νείλου Μαλιασσηνού, κείμενο που δημοσιεύεται στη συνέχεια, και μια προσευχή του Νικηφόρου Βλεμμύδη (φ. 2^{r-v}). Στο φ. 319 υπάρχει τμήμα σημειώματος που μας πληροφορεί πως ο Νείλος Μαλιασσηνός δώρισε το χρηστή μονή Θεοτόκου Μακρινιτίσσης⁵. Ακολουθεί ένας αλφάριθμος με συμβουλές που αποδίδεται επίσης στον Νείλο Μαλιασσηνό (φφ. 319-320^v)⁶. Στη συνέχεια ένας μεταγενέστερος γραφέας συμπλήρωσε τον αλφάριθμο του Νείλου και συνέταξε δύο ακόμα σύντομες διηγήσεις (φφ. 320^v-321). Διάφορα δυσανάγωστα κείμενα ή σημειώματα εντοπίζονται και στο φ. 321^v, το οποίο όμως είναι πολύ κατεστραμμένο. Το χειρόγραφο αυτό πέρασε αργότερα στην κατοχή της μονής Δουσίκου στα Τρίκαλα⁷, όπως μαρτυρεί σημείωμα του 1703, που βρίσκεται στο εσωτερικό της ξύλινης στάχωσης, γραμμένο από τον ηγούμενο της μονής Αθανάσιο.

4. Ι. και Α. Σακκελίων, *Κατάλογος των χειρογράφων της εθνικής βιβλιοθήκης της Ελλάδος*, Αθήνα 1892, σ. 46.

5. Το σημείωμα είναι έμμετρο, γραμμένο σε δωδεκασύλλαβους στίχους και παραδίδεται ακέφαλο:

..... οις τε (καὶ) διδασκ(ά)λοις, |
τῷ χρυσοστόμῳ | π(ατ)ρί τε (καὶ) βασιλείω, |
δῶρον προσῆξα | ταῦτην μετὰ ταφήν μου
Τῇ πανυἱπεράγω δεσποί(ν)η (καὶ) θ(εοτό)κῳ
5 Τῇ μακρινιτίσῃ τε | δξεία ἐπισκέψει, |
Ἡν ἐν βάθρων | ἥγειρο εὐερθρόφρινας.
Παρακαλῶ γοῦν καὶ μέγα κάμπτω | γόνῳ
εἰ Μακαρισμού τυγχάνειν τοῖς προσιοῦσι.
Τρυφήν γ(άρ) δντ(ως) | νέκταρος ἡδυτάτου, |
10 φυχᾶς αποσπᾶ τοῦ | βόρρου τ(ῶν) | πταισμάτων.
Νείλος μοναχ(δς) | ὀχρεῖος φακενθύτης,
Μαλιασσηνὸς Κομνηνογγελος Δουύκας, |
Βρύννιος τὸ γέν(ος) | ἐκ τῶν αἰμάτων, |
Μακρινιτίσσης | εὐκλεοῦς μον(ῆς).

Ακολουθεί μονοκονδυλιά του ονόματος Νείλου.

6. Ο αλφάριθμος παραδίδεται με τον εξής τίτλο: *Περὶ τοῦ ἀλφαρίθμου δήλωσις καὶ διάλυσις παρ' ἔμοῦ γεγονοῦτα τοῦ ἀχρείου καὶ ἐλαχίστου ἐν μοναχοῖς Νείλου μοναχοῦ Μαλιασσηνοῦ τοῦ μακρινίτου πρὸς τὸν οὐδαμινὸν μου νοῦν καὶ αἰχμαλωτισμένον εἰς τὰ εἰκοσιτέσσαρα στοιχεῖα.*

7. Για τα χειρόγραφα της μονής Δουσίκου βλ. Φ. Δημητρακόπουλος, «Η βιβλιοθήκη της ιεράς μονής Δουσίκου», *Επ. Ετ. Στερεοελλ. Μελ.* 45 (1974-75) 403-426 (μνεία του χρ. 258 της Εθνικής Βιβλιοθήκης και του Νείλου Μαλιασσηνού ως γραφέα στη σ. 425, αρ. 46). του ίδιου, «Συμβολή εις τους καταλόγους Ελλήνων κωδικογράφων», *ΕΕΒΣ* 45 (1981-1985) 263-312.

Όπως αναφέρεται στον τίτλο του ενυπνίου, ο μοναχός Νείλος Κομνηνός Μαλιαστηνός Άγγελος Δούκας Βρυέννιος ήταν δεύτερος χτήτωρ της μονής Θεοτόκου Μαχρινιτίσσης της Οξείας Επισκέψεως: πρώτοι χτήτορες ήσαν οι γονείς του. Με το όνειρο αυτό ο Νείλος Μαλιαστηνός έλαβε το θεικό μήνυμα να ανακαινίσει έναν ναό, προφανώς τον ναό της Θεοτόκου Μαχρινιτίσσης.

Το όνειρο περιληπτικά είναι το εξής: Ο μοναχός Νείλος βλέπει στον ύπνο του πως βρίσκεται στο παλάτι και μαθαίνει από τον κληρικό Βαΐφόρο ότι ο βασιλιάς έστειλε τη νέα βασιλισσα σε μοναστήρι και σκοπεύει να φέρει μιαν άλλη, πεντάμορφη κοπέλα στη θέση της. Εμφανίζεται ο βασιλιάς και ζητά από τον μοναχό να του φέρει τη νέα γυναίκα. Εκείνος στην αρχή διστάζει, αλλά στη συνέχεια, παίρνοντας μαζί του κάποιον Διπλοβατάτη και τέσσερις κοπέλες ως ακολουθία, πηγαίνει και παίρνει τη νεαρότατη κοπέλα από ένα άγνωστο σ' αυτόν μοναστήρι. Στον δρόμο όμως του γυρισμού τους επιτίθενται οκτώ ιππείς, που αποκαλούν την κόρη δέσποινά τους, και σκοτώνουν τον Διπλοβατάτη, χωρίς εκείνη να δείξει το παραμικρό ενδιαφέρον γι' αυτόν. Τότε ο Νείλος αρχίζει να σκέφτεται την ανακαίνιση του ναού.

Ο συγγραφέας του ενυπνίου μας είναι άγνωστος. Καθώς η διήγηση είναι γραμμένη σε πρώτο πρόσωπο, δεν αποκλείεται δημιουργός του να είναι ο Νείλος Μαλιαστηνός. Ωστόσο δεν φαίνεται πολύ πιθανό να είναι αυτός που το έγραφε και στο χειρόγραφο. Το κείμενο, σύνθεση ενός ημιμαθούς λογίου, βρίθει από συντακτικές ανακολουθίες. Χαρακτηρίζεται, πάντως, από τη γλαφυρότητα και τη δραματικότητα που προσιδίαζουν σε αγιολογικά κείμενα. Αξίζει ακόμα να επισημάνουμε τη σχεδόν αυτολεξίη επανάληψη φράσεων, φαινόμενο πολύ διαδεδομένο σε δημώδη ποιητικά έργα. Τα ορθογραφικά και γραμματικά σφάλματα δεν είναι πολλά. Πρόκειται για λάθη ιωτακισμού και συγχύσεις του ω με το ο, με κύριο αποτέλεσμα τη συχνή σύγχυση υποτακτικής και οριστικής: η δεύτερη χρησιμοποιείται συστηματικά σε προτάσεις που εισάγονται με όπως ἄν. Στην έκδοση που ακολουθεί δεν θεωρήθηκε σκόπιμο να διατηρηθούν ή να επισημανθούν παρόμοια λάθη, τα οποία διορθώθηκαν σιωπηλά. Διορθώθηκαν επίσης τα προφανή ορθογραφικά και τονικά σφάλματα. Δεν έγινε όμως καμία επέμβαση στις συντακτικές ασυνέπειες του κειμένου για να αποδοθεί πιστά η εικόνα του μορφωτικού επιπέδου του συγγραφέως και ο έντονος προφορικός χαρακτήρας που διέπει την αφήγηση.

E.B.E. 258, φφ. 1-2

Τὸ παρὸν ἐνύπνιον τοῦ ἀχρείου καὶ ἐλαχίστου μοναχοῦ Νείλου Κομνηνοῦ Μαλιαστηνοῦ Ἀγγέλου Δοῦκα τοῦ Βρυεννίου καὶ δευτέρου χτήτορος τῆς σεβασμίας καὶ ἀγίας μονῆς τῆς πανυπεράγνου δεσποίνης καὶ Θεοτόκου τῆς Μαχρινιτίσσης καὶ Ὀξείας Ἐπισκέψεως καὶ γνησίου νίοῦ τῶν μακαρίων καὶ ἀγίων πρώ-

- 5 των κτητόρων, καὶ δπως ἐμηνύθη περὶ τῆς κτίσεως τοῦ νέου ναοῦ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ
τῆς ἀγίας πεντηκοστῆς . . . δὲ μὲν οὐ ἐφθην . . .
- "Ἐδοξεῖ δέ μοι κατ' ὄνταρ δρᾶν ἐντὸς εὑρεθῆναι τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων,
καὶ περιβλεφάμενος ὡδε κάκεῖσε οὐχ ἔτερον τῶν συνήθως ἀδιαλείπτως παρε-
δρευόντων ἑώρων, ἢ εἰ μὴ καὶ ἔνα γηραιὸν τούπικλην Βαΐφόρον ἀπὸ τοῦ εὐαγοῦς
10 κλήρου τοῦ βασιλικοῦ. "Ον καὶ προσαγορεύσας κατὰ τὴν προσοῦσαν συνήθειαν
κάκεῖνος ἐμέ, ἡρώτων περιεργότερον τὸ δπως τὰ τῶν χραταῖν καὶ ἀγίων ἡμῶν
αὐθεντῶν καὶ βασιλέων πρὸς Θεὸν διιθύνονται. 'Ο δέ μοι ἀντέφησεν ὅτι καλῶς·
πρὸς οὓς λέγει μοι αὐθὶς καὶ τοῦτο, ὅτι: «Οὐκ ἐμαθεῖς ὅτι ὁ αὐθέντης μας ὁ βασι-
λεὺς ἀπέστειλε τὴν κυράν μας ταύτην τὴν δέσποιναν τὴν νέαν ἵνα ἀπέλθῃ εἰς μο-
15 ναστήριον καὶ φέρῃ τοῦ νῦν ἑτέραν δέσποιναν, ἡς τὸ κάλλος ἀμήχανον;» 'Ἐγὼ δ'
ἔφησα (ἔφησοι cod.) πρὸς αὐτόν: «Κατὰ τί γνώσομαι ταῦτα; Εἴ οὐχ ἐγίνωσκόν
σε ἄνθρωπον τοῦ παλατίου χρήσιμον καὶ πεπαιδευμένον, πρὸς δ' ἔτι καὶ γηραι-
όν, εἰπον ἄν ὅτι ἔξεστης». Εἶπον δὲ πρὸς αὐτόν: «Καὶ ποία ἄλλη δέσποινα ἐποί-
ησε τοῦτο, ἵνα, ζώσης αὐτῆς, φέρῃ τῷ βασιλεῖ ἑτέραν δέσποιναν;» 'Ο δέ μοι καὶ
20 αὐθὶς ἀντέφησεν ὅτι: «Πίστευσόν μοι, τοῦτο γίνεται οὐ παρὰ γνώμην τῆς δεσποί-
νης ἀλλὰ μετὰ βουλῆς αὐτῆς καὶ θελήσεως, μηδὲν πρὸς τοῦτο ζηλοτυποῦσα».
- Τούτοις οὖν κάγὼ πρὸς ἐμαυτὸν διαλογιζόμενος, εὐθὺς καὶ ὁ βασιλεὺς ὡς
ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ προκύψας κοιτῶνος, προσδραμὼν καὶ προσκυνήσας αὐτὸν
καὶ τὸν συνήθη χαριεντισμὸν τούτῳ ἀφοσιωσάμενος, καὶ ὁ βασιλεὺς «Καλῶς ἥλ-
25 θες» μοι ἔφησεν. Εἶτα λέγει μοι: «Τί ὅτι ἐδικάζου τὸν ἄνθρωπόν μου;» 'Ἐγὼ δὲ
ἀπὸ τοῦ κρασπέδου τὸν γέροντα ὥσπερ ἐπιλαβόμενος λέγω τῷ βασιλεῖ: «Εἴ ἐδι-
κάζόμην αὐτόν, ὡ βασιλεῦ, οὗτος ἄν εἴποι τοῦτο». 'Ο δὲ γηραιὸς λέγει τῷ βασι-
λεῖ: «Οὐκ ἐδικαζόμεθα, ὡ βασιλεῦ, ἀλλ' εἰρηνικῶς πρὸς ἄλλήλους διελεγόμε-
θα». 'Ο δὲ βασιλεὺς πρὸς με πάλιν ἀντέφησεν: «Ποιήσατε ἄλλήλοις μετάνοιαν
φ. 1v χωρὶς ἀσπασμοῦ». Εἶτα λέγει πρός με ὁ βασιλεὺς: «Ορίζω σοι ἵνα ἀπέλθῃς εἰς
μοναστήριον καὶ κομίσης μοι ἑτέραν δέσποιναν, ἡς τὸ κάλλος ἀμήχανον». 'Ἐγὼ
δὲ εἰπον ὡς κατηγορῶν δῆθεν τῷ βασιλεῖ: «Καὶ πῶς δύνατὸν τοῦτο γενέσθαι;
Δύο δέσποινας θέλεις ἔχειν, ὡ βασιλεῦ;» 'Ο δὲ βασιλεὺς, ὥσπερ μετὰ αἰδοῦς,
λέγει: «Ναί». 'Ἐγὼ δὲ καὶ αὐθὶς πρὸς τὸν βασιλέα φημί: «Πῶς δύναμαι τοῦτο
35 κάγὼ ἐνεργῆσαι καλόγηρος ὁν, πρὸς δ' ἔτι καὶ τελειωμένος; Καὶ ἄλλως, εἰ τοῦτο
ποιήσω, ποίοις ἄν ὄφθαλμοῖς τὴν δέσποιναν ὄφομαι; Πάντως ἄν οὐδαμῶς, ἀλλὰ
καὶ μεγάλην ὀργὴν ἔξ αὐτῆς πρὸς ἐμαυτὸν ἐπισπάσομαι». Καὶ ὁ βασιλεὺς μοι
φησίν: «Οὐκ ὀργὴν ἀλλὰ καὶ χάριν ἔξ αὐτῆς μᾶλλον εὐρήσεις». "Ος καὶ κατα-
νεύσας τῷ (τὸ cod.) τοῦ βασιλέως θελήματι, ἐπαπορῶν δπως ἄν αὐτὸ διαπράξω-
40 μαι λέγω τῷ βασιλεῖ: «'Ἐγὼ μέν, ὡ βασιλεῦ, δπως ἄν αὐτὸ διαπράξωμαι ἀπορῶ.
Αὐτὸς δέ μοι φράσον δπως κάγὼ ἐνεργήσω αὐτό». 'Ο δὲ βασιλεὺς μοι πάλιν'
φησίν: «'Ἐγὼ σοι φράσω δπως ἄν ἐκτελέσης αὐτό. Ἐπαρον ἀπὸ τοῦ παλατίου
κόρας τέσσαρας μετὰ τῶν στολισμάτων αὐτῶν καὶ στολὴν δεσποινικὴν κοσμίαν
καὶ ἵππον μετὰ βασιλικῆς ἀφοπλίσεως καὶ ἀπὸ τοῦ κελλίου μου ἐπαρον ἄνθρω-

- 45 πον εύγενικόν, τὸν Διπλοβατάτζην, καὶ ἀπελθε εἰς τὸ μοναστήριον καὶ δὸς εἰδῆ-
σιν τῇ δεσποίνῃ καὶ εὐθέως ἀκολουθήσει σοι».

Οὓς καὶ ἀναλαβὼν κατὰ τὴν τοῦ βασιλέως πρόσταξιν ἀπῆλθον εἰς τὸ μονα-
στήριον, μὴ γινώσκων δποῖόν ἔστι, καὶ εὗρον τὴν δέσποιναν ἐστῶσαν μέσον τῆς
αὐλῆς τοῦ μοναστηρίου φοροῦσαν στολὴν οὐ πάνυ λαμπράν, τὸ δὲ εἶδος τῆς ἡλι-
50 χίας αὐτῆς ἦν ἄν, ὡς μοι ἐδόκει, ὡς ἐτῶν που τρισκαίδεκα καὶ οὐ πλεῖον. Ἡ καὶ
παραδηλώσας τὸ τοῦ βασιλέως θέλημα (θελήματι cod.), λέγει μοι: «Ἄς πορευ-
ώμεθα». Καὶ ἀναλαβὼν αὐτὴν τῆς πρὸς τὸν βασιλέα εἰχόμην δόδοῦ.

Πορευθέντες οὖν ὥσει μίλια ἵκανά, ἴδου καὶ ἀνδρες ὅκτω, ἵππεῖς εὔοπλοι,
καταδιώκουν ἡμᾶς. Όν τὸν φόφον καὶ ἥχον τῶν ἀλόγων αἰσθόμενος κάγὼ λέγω
55 τῇ δεσποίνῃ: «Ἄνδρες ἵππεῖς καταδιώκουν ἡμᾶς». Ἡ δὲ λέγει μοι: «Μὴ φοβοῦ». Οἵ καὶ καταλαβόντες ἡμᾶς λέγουσι πρός με: «Ποῦ ἀπέρχῃ κλέφας τὴν δέσποιναν
ἡμῶν; Ἐγὼ δὲ εἴπον αὐτοῖς: «Οὐκ ἐγὼ ἔκλεφα αὐτήν, ἀλλ' οὖν αὕτη οἰκείω θε-
φ. 2 λήματι πρὸς τὸν βασιλέα πορεύεται». Οἱ δὲ εἴπον: «Σὲ μὲν οὐ κακοποιήσο-
μεν, τὸν δὲ Διπλοβατάτζην κατασφάξομεν ἐνώπιόν σου καὶ ἀποθανεῖται. Καὶ ὡς
60 μὲν εὔγενικὸν ἄνθρωπον, οὐκ ἔάσομεν χεῖσθαι τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν καὶ
ὑπὸ τῶν παριόντων καταπατεῖσθαι, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ὅχθης τοῦ ποταμοῦ, ἵνα χῆται
τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπάνω τοῦ ὑδατος καὶ ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ φέρεσθαι». Καὶ γὰρ
ἐδόκει μοι ποταμόν τινα κάκεῖσε διέρχεσθαι. Ἐγὼ δὲ ἐπαρεκάλουν αὐτοὺς
λέγων: «Εἴ τοῦτο ποιήσετε τοῦ ἀνελεῖν αὐτόν, πῶς ἀν ἐγὼ τῷ βασιλεῖ ὅφομαι;
65 Τίνα δὲ καὶ λόγον ὑπέρ αὐτοῦ δώσω τῷ βασιλεῖ;» Οἱ δὲ ταῖς ἡμετέραις οὐχ
ὑπείχαντες παρακλήσεις τοῦτον κατέτεμον, μηδὲν τῇ δεσποίνῃ μελήσει περὶ αὐ-
τοῦ· καὶ γὰρ οὕτε μέγα εἴπεν αὐτοῖς περὶ αὐτοῦ, οὕτε μικρόν.

Διαλογιζόμενον μου γὰρ ὡς ἐπὶ πολύ, <> ὅπως ἀν τὸν παλαιὸν καταλύ-
σας ναὸν τὸν νέον ἀνακαινίσωμαι.

Η ιστορία που αφηγείται το κείμενο δεν μας είναι γνωστή από αλλού. Πρό-
κειται για ενύπνιο, δηλαδή για μια ιστορία εξ ορισμού μή πραγματική. Στην
ερμηνεία της οφείλουμε, επίσης, να λάβουμε υπόψη πώς τέτοιου είδους κείμενα
έχουν συχνά συμβολικό και αλληγορικό χαρακτήρα. Είναι γνωστό πως οι Βυζα-
ντινοί πίστευαν στην προφητική δύναμη των ονείρων, μέσω των οποίων ο Θεός
φανέρωνε το θέλημά του⁸. Η Εκκλησία διέχρινε σαφώς τη θεϊκή προφητεία από
την ανθρώπινη μαντική πρακτική, την οποία καταδίκαζε⁹, και η ονειρομαντεία
ήταν η μόνη μαντική για την οποία ο χριστιανισμός έδειξε ανοχή¹⁰. Η υπόδειξη
για την ανεύρεση μιας εικόνας ή η έχφραση της επιθυμίας ενός αγίου για την

8. S. M. Oberhelman, «The Interpretation of Dream Symbols in Byzantine Oneirocritic Literature», *Byzsl.* 47 (1986) 9-10.

9. G. Dagon, «Rêver de Dieu et parler de soi. Le rêve et son interprétation d'après les sources byzantines», στο T. Gregory (επδ.), *I sogni nel medioevo*, Ρώμη 1983, σ. 40.

10. G. Guidorizzi, *Pseudo-Nicesoro, Libro dei Sogni*, Νάπολη 1980, σ. 12.

ανέγερση μιας εκκλησίας μέσα από ένα όνειρο είναι κοινός αγιολογικός τόπος. Έτσι και στην περίπτωση αυτή, όπως επεξηγηματικά δηλώνεται στον τίτλο του κειμένου, πρόθεση του συγγραφέα είναι να αποδώσει τη σκέψη της ανακαίνισης του ναού της Παναγίας σε ένα αλληγορικό όνειρο που είδε. Ποια στοιχεία, όμως, είναι εκείνα που υποδηλώνουν την αλληγορική διάσταση αυτής της ιστορίας και αποκαλύπτουν τον υπερβατικό χόρμο στον οποίο αναφέρεται; Ο μοναχός βλέπει στον ύπνο του πως βρίσκεται στα ανάκτορα και συναντά τον βασιλιά. Βασικό στοιχείο της πολιτικής ιδεολογίας του Βυζαντίου είναι η πεποίθηση πως ο αυτοκράτορας και η βασιλεία του δεν είναι παρά η επίγεια απεικόνιση του Θεού και της βασιλείας των ουρανών. Εύκολα, λοιπόν, γίνεται αντιληπτός ο συμβολισμός του κορμικού παλατιού και των ανθρώπων του. Η έκφραση, πάλι, πως ο βασιλιάς επιθυμεί να του φέρουν μια δεύτερη «δέσποινα» ής τὸ κάλλος ἀμήχανον, παραπέμπει σε υμνογραφικούς τόπους για τη Θεοτόκο. Η Παναγία είναι κάλλος παγκόσμιον, ώραια μόνη γυναικῶν, ή ώραιότης πάσης κτίσεως¹¹ κ.λ.π. Στον Ὄνειροχρίτη, μάλιστα, του Ψευδο-Νικηφόρου διαβάζουμε πως αν κάποιος δει στον ύπνο του μία δέσποινα, αυτή είναι η Θεοτόκος¹². Η νεαρά πανέμορφη κοπέλα, όπως φαίνεται από το τελετουργικό που ακολουθείται και θα εξετάσουμε στη συνέχεια, οδηγείται στο παλάτι ως μέλλουσα αυτοκρατορική σύζυγος. Το γεγονός βρίσκει τη συμβολική του ερμηνεία στη χριστιανική αντίληφη πως η Παναγία είναι, βέβαια, η μητέρα αλλά συγχρόνως, ως προσωποποίηση της Εκκλησίας, είναι και η νύμφη του Χριστού¹³. Ο βασιλιάς-Χριστός ζητά από τον μοναχό να του φέρει μια νέα Εκκλησία (εκκλησία-ναό) της Θεοτόκου. Σκοτεινός, όμως, παραμένει ο συμβολισμός της δέσποινας της νέας που ο βασιλιάς στέλνει σε μοναστήρι, αλλά εκείνη δεν ζηλεύει, μολονότι κάποια άλλη παίρνει τη θέση της. Θα μπορούσαμε, ίσως, να υποθέσουμε πως το όνειρο υπαινίσσεται τον ναό του Προδρόμου «Νέας» Πέτρας, που κτίστηκε επίσης από την οικογένεια των Μαλιασσηνών, πριν όμως από την ανακαίνιση της Θεοτόκου Μακρινιτίσσης, όπως θα δείξουμε στη συνέχεια. Από τη στιγμή που θα κτιζόταν μια καινούργια εκκλησία, λαμπρότερη και νεότερη, ο ναός του Προδρόμου θα έμπαινε σε δεύτερη μοίρα.

Αλλά η αλληγορική διάσταση δεν είναι η μόνη που διέπει το κείμενο. Στο ενύπνιο αναφέρονται επίσης πρόσωπα και καταστάσεις που απηχούν έντονα την ιστορική πραγματικότητα στην αυτοκρατορική αυλή της εποχής.

Από την πρώτη ανάγνωση του κειμένου δίνεται αμέσως η εντύπωση πως ο συγγραφέας του δεν είναι ξένος προς το τελετουργικό της αυλής. Αξιοπρόσεκτες

11. Πρβ. Σ. Ευστρατιάδης, *Η Θεοτόκος εν τῇ Γυνογραφίᾳ* [Αγιορειτική Βιβλιοθήκη 6], Παρίσι 1930, σ. 32 λήμμα κάλλος, σ. 87 λήμματα ώραια, ώραιότης.

12. Δέσποιναν ίδων τὴν Θεοτόκον νόει: Guidorizzi, δ.π., σ. 75.

13. Bλ. G. Spitzing, *Lexicon byzantinisch-christlicher Symbole*, Μόναχο, 1989, λήμμα Maria, die Allheilige, Jungfrau, Mutter und Braut, σ. 226.

είναι οι οδηγίες που δίνει ο βασιλιάς στον Μαλιασσηνό για τον τρόπο με τον οποίο θα οδηγήσει τη νέα χοπέλα στο παλάτι. Για τη μεταφορά της χρειάζεται να πάρει τέσσερις χόρες με τη στολή τους, μια στολή όμορφη και αρχοντική για την χοπέλα και ένα άλογο με τα βασιλικά διαχριτικά. Στο τυπικό της υποδοχής της βασιλικής αρραβωνιαστικάς που παραδίδεται από τον Ψευδο-Κωδινό διαβάζουμε πως τη μέλλουσσα βασιλική σύζυγο υποδέχονται αρχόντισσες, οι οποίες της φορούν τα χόκκινα παπούτσια, τη ντύνουν με βασιλικά φορέματα και τη συνοδεύουν χαθώς μπαίνει έφιππη στο παλάτι¹⁴. Σε άλλο σημείο ο Ψευδο-Κωδινός αναφέρει τον εξοπλισμό ενός βασιλικού ίππου: βασιλικές σέλες, χαλινάρια με φούντες και επανωσχέπια έχαναν το βασιλικό άλογο να ξεχωρίζει στην τελετή, μάλιστα, της στέψης έφερε πάνω από τους αστραγάλους του χόκκινες μεταξωτές χορδέλες, τα τούβια¹⁵. Ένα τέτοιο άλογο εννοεί αναμφισβήτητα και ο συγγραφέας του ενυπνίου με τη φράση ίππον μετά βασιλικής ἀφοπλίσεως.

Αξιοπρόσεκτη, ακόμα, είναι η αναφορά του συγγραφέα στην προσφώνηση και τον χαιρετισμό του βασιλιά. Γνωρίζει πως η υποδοχή και ο χαιρετισμός του μονάρχη ακολουθούν ένα συγχεκριμένο τυπικό και δεν αμελεί να το μνημονεύσει (τότε συνήθη χαριεντισμὸν ἀφοσιωσάμενος). Επιμένει, επίσης, και στη διαδικασία που ζητά ο βασιλιάς να ακολουθηθεί, για να αποδείξουν οι κληρικοί Βαΐφόρος και ο Μαλιασσηνός τα φιλικά τους αισθήματα: ποιήσατε ἀλλήλοις μετάνοιαν χωρὶς ἀσπασμοῦ. Η προσκύνηση και ο ασπασμός ως εκδήλωση και απόδειξη αγάπης μαρτυρούνται και στον Ψευδο-Κωδινό. Ο Μιχαήλ Παλαιολόγος, όταν έχλεισε τέλεια ειρήνη με τους Γενουάτες, χαθόρισε και το τυπικό της απόδοσης τιμής. Οι Γενουάτες ἀρχοντες καταρχήν γονατίζουν και προσκυνούν και στη συνέχεια ασπάζονται τον αυτοχράτορα. Αντίθετα οι Βενετοί, με τους οποίους ο αυτοχράτορας δεν έχλεισε ειρήνη αλλά προσωρινή συνθήκη, μόνο προσκυνούν τον αυτοχράτορα και δεν τον ασπάζονται. Αυτό το τελετουργικό ακολουθείται και μετά τη λειτουργία της Κυριακής του Πάσχα από όλους τους ἀρχοντες¹⁶.

Στο κείμενο αναφέρονται επίσης ονόματα υπαρχτών οικογενειών και αξιωματούχων της Παλαιολόγειας εποχής. Συγχεκριμένα, ο Μαλιασσηνός συνομιλεί στο παλάτι με τον βασιλικό κληρικό Βαΐφόρο, ενώ παίρνει μαζί του από το βασιλικό διαμέρισμα τον ἀρχοντα Διπλοβατάτζη.

Οι Διπλοβατάτζηδες είναι γνωστή οικογένεια που μέλη της μαρτυρούνται ήδη από τον 13ο αλλά κυρίως από τον 14ο αιώνα¹⁷ και έχουν περάσει στη δημόδη επιχή ποίηση της εποχής, όπως αποδειχνύει η *Ιστορία του Βελισα-*

14. *Pseudo-Kodinos, Traité des offices*, éd. J. Vergeaux, Παρίσι 1976, ss. 286-287.

15. Ό.π., ss. 169-170, 270.

16. Ό.π., ss. 234-236.

17. *PLP* αρ. 5506-5516-βλ. επίσης Κ. Άμαντος, «Η οικογένεια του Βατάτζη», *ΕΕΒΣ* 21 (1951)

176. Γ. Χιονιδης, *Ιστορία της Βεροίας*, τ. 2, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 89 κ.ε.

ρίου¹⁸. Ο Διπλοβατάτζης του ενυπνίου είναι άνθρωπος της αριστοχρατίας (εύγενικόν ἀνθρωπον), έχει στενή σχέση με τον βασιλιά, ώστε ο Μαλιασσηνός να αναρωτιέται πώς θα του αναφέρει τη δολοφονία του. Επιπλέον, φαίνεται πως πρόκειται για έμπιστο αξιωματούχο των βασιλικών διαμερισμάτων, εφόσον ο μοναχός θα τον αναζητήσει στο βασιλικό κελλίον. Γιατί, όμως, τον δολοφονούν οι οχτώ¹⁹ ιππείς²⁰ που εμφανίζονται ως φύλακες της νεαρής δέσποινας αλλά αγνοούν πως εκείνη φεύγει με τη θέλησή της; Αν, γενικά, σε όλο το επεισόδιο της καταδίωξης και της δολοφονίας υπάρχει κάποιος ιστορικός πυρήνας, δεν μπορούμε να απαντήσουμε με βεβαιότητα. Είναι πολύ πιθανό ο συγγραφέας να ενσωματώνει στην αφήγησή του στοιχεία από το γνωστό μοτίβο της αρπαγής μιας κόρης των επικών διηγήσεων και των ιπποτικών μυθιστορημάτων, όπου μιαν απαγωγή ακολουθεί πάντα μια καταδίωξη²¹. Ιδιαίτερη σημασία, όμως, έχει το γεγονός ότι η δέσποινα δεν έδειξε κανένα ενδιαφέρον για την τύχη του Διπλοβατάτζη. Διάφορα κείμενα του 14ου αι. διασώζουν την κακή φήμη ενός Διπλοβατάτζη, χωρίς βέβαια να είμαστε βέβαιοι πως πρόκειται πάντα για το ίδιο πρόσωπο. Σ' ένα σατιρικό φήμισμα, που δημοσίευσε ο H. Hunger και χρονολόγησε γύρω στο 1330, αναφέρεται ένας Διπλοβατάτζης ο οποίος αποκαλείται Κερασφόρος και χαρακτηρίζεται ως κλεπτέστατος και κερδαλεώτατος, φθορεύς τε τῶν κοινῶν πραγμάτων καὶ τρώχητης γογγυστικός, καὶ πᾶσι μὲν τοῖς ἄλλοις αὐτοῦ φίλοις οὐ κατ' ἀλήθειαν ἀλλὰ πρὸς χάριν καὶ ἡδονὴν καὶ φεῦδος καὶ ἀπάτην σύνεσται²². Σε δύο επιστολές του Δημητρίου Κυδώνη γίνεται λόγος για έναν Διπλοβατάτζη με διόλου κολακευτικό τρόπο. Στην επιστολή προς τον Ιωάννη Πόθο το 1352 παρουσιάζεται σαν άνθρωπος δειλός που, αν και αναγκάστηκε από τις περιστάσεις να πάρει τα όπλα, προτίμησε τον ασφαλή αγώνα μέσα από τα τείχη²³. Στην επιστολή προς τον Αλέξιο Κασσανδρηνό το 1355/6 ο Κυδώνης τον περιγράφει ως παράσιτο που ζούσε σε βάρος των άλλων, η πίεση όμως των καιρών τον υποχρέωσε να εγκαταλείψει τις συνήθειές του²⁴. Ο

18. *Iστορία του Βελισαρίου*, έκδ. W. F. Bakker – A. F. van Gemert, Αθήνα 1988, σ. 188-189.

19. Για το συμβολικό περιεχόμενο του αριθμού οχτώ, ο οποίος εκφράζει την τελειότητα, βλ. Spitzing, δ.π., λήμμα zahl 8.

20. Στον Ονειροχρήτη του Ψευδο-Νικηφόρου αναφέρεται πως τα ἀλογα είναι σύμβολα των αγγέλων: ἵππους δρῶν τις ἀγγέλων δῆλοι φάσιν (Guidorizzi, δ.π., σ. 68). Η Θεοτόκος ως κυρία των αγγέλων είναι γνωστός εικονογραφικός και υμνογραφικός τόπος.

21. Πρβ. την καταδίωξη του Διγενή και της κόρης από τους στρατιώτες του πατέρα της (*Βασιλείος Διγενής Αχρίτης*, έκδ. Στ. Αλεξίου, Αθήνα 1985, σ. 37-38), του Βέλθιανδρου και της Χρυσάντζας (έκδ. Ε. Κριαρά, *Βυζαντινά Ιπποτικά Μυθιστορήματα* [Βασική Βιβλιοθήκη 2], Αθήνα 1955, σ. 122.1074-1100), του Ιμπέριου και της Μαργαρώνας (στο ίδιο, σ. 224.487-225.516).

22. H. Hunger, •Anonymes Pamphlet gegen eine byzantinische "Mafia"•, RESEE 8 (1969) 96, 103.

23. *Dēmētrius Cydonēs Correspondance*, έκδ. R. J. Loenertz [Studi e Testi 186], Βατικανό 1956, σ. 86.30-33.

24. Ό.π., σ. 84.27-32.

Hunger θεώρησε πιθανό πως ο Διπλοβατάτης των επιστολών αυτών ταυτίζεται μ' εκείνον του σατιρικού φηφίσματος²⁵. Αν υποθέσουμε πως και ο άρχοντας Διπλοβατάτης του ενυπνίου είναι το ίδιο πρόσωπο, ίσως ο μοναχός Μαλιασσηνός, γνωρίζοντας την άσωτη ζωή του, υπαινίσσεται μ' αυτόν τον τρόπο πως ο Διπλοβατάτης δεν έχει την προστασία της Παναγίας και τιμωρείται.

Και το δεύτερο πρόσωπο που αναφέρεται στο ενύπνιο, ο γηραιός βασιλικός χληρικός Βαϊφόρος, δεν είναι όνομα φανταστικό. Βαϊφόρος είναι όνομα οικογένειας της οποίας και τα δύο μέλη που μας είναι γνωστά ήσαν βασιλικοί χληρικοί. Ο ένας ονομάζεται Μανουήλ Βαϊφόρος και μαρτυρείται το 1365, ενώ ο δεύτερος ονομάζεται Θεόδωρος και μαρτυρείται το 1399²⁶. Μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση του Μανουήλ, ο οποίος, σύμφωνα με ένα έγγραφο του 1365, ζητούσε να του επιτραπεί να πουλήσει την περιουσία της γυναίκας του στις Σέρρες που είχε στο μεταξύ κληρονομήσει το παιδί του²⁷. Ίσως δεν είναι απλή σύμπτωση πως διάφορα μέλη της οικογένειας των Διπλοβατάτη είχαν επίσης περιουσία στις Σέρρες και συγχεκριμένα στην τοποθεσία Πηλορύγιο²⁸.

Παρόλο που το συμβολικό περιεχόμενο των δύο κύριων προσώπων (βασιλιάς-νεαρή κόρη) και του αρχικού περιβάλλοντος στο οποίο εξελίσσεται το ενύπνιο μπορεί να προσδιοριστεί, η ίδια όμως η ιστορία είναι αρκετά ασυνήθιστη για ένα αλληγορικό κείμενο σχετικό με την ανακαίνιση ενός ναού, ενός έργου δηλαδή ευλαβείας. Ο βασιλιάς απομακρύνει από το παλάτι τη βασίλισσα, για να φέρει ως σύζυγό του, από κάποιο μοναστήρι, μια νεαρή κοπελίτσα μόλις δεκατριών ετών. Ο μοναχός, όταν το ακούει για πρώτη φορά από το στόμα του κληρικού Βαϊφόρου, δεν το πιστεύει. Ενίσταται και όταν ο ίδιος ο βασιλιάς του ανακοινώνει την πρόθεσή του. Η ερώτηση δύο δέσποινας θέλεις έχειν, ὡ βασιλεῦ; δείχνει την έκπληξή του για το ασυμβίβαστο της πράξης με την ηθική. Η δυσφορία του εχφράζεται και όταν αναρωτιέται πώς μπορεί αυτός, ένας μοναχός και μάλιστα μεγαλόσχημος, να φέρει σε πέρας μια τέτοια αποστολή. Άλλα και ο βασιλιάς, που απαντά καταφατικά ὥσπερ μετά αἰδοῦς, δείχνει πως έχει επίγνωση του προβλήματος.

25. Hunger, ὁ.π., σ. 101.

26. MM II, σ. 298: PLP αρ. 2044.

27. MM I, σα. 478-479: PLP αρ. 2045.

28. Πρόκειται για τον Αλέξιο Διπλοβατάτη, κριτή του φοσσάτου το 1307 και μέγα εταιρειάρχη το 1310 (*Diplomaticum Veneto-Levantinum*, έκδ. G. Thomas – R. Predelli, τ. 1, 1300-1350, Βενετία 1880, σ. 83), ο οποίος, σύμφωνα με έγγραφο της μονής Προδρόμου Σερρών, κατέχει 1000 μόδια γης στην περιοχή Πηλορύγιον Σερρών (A. Guillou, *Les archives de Saint-Jean Prodrome sur le mont Ménécée*, Παρίσι 1955, σ. 41). Από έγγραφο της μονής Ζωγράφου του Αγίου Όρους του 1330 γνωρίζουμε πως και η σύζυγος του Μανουήλ Διπλοβατάτη, η Άννα Σαραντηνή, είχε πάρει ως προίκα ένα κτήμα στην τοποθεσία Πηλορύγιον (*Actes de Zographou*, έκδ. W. Regel, E. Kurtz, B. Korablev, VV 13 (1907) παράρτ. 1, σ. 65 κ.ε.).

Τα στοιχεία αυτά με κάνουν να πιστεύω πως στο ενύπνιο του μοναχού Μαλιασσηνού δεν έχουμε μια πρωτογενή δημιουργία. Ίσως στο τέλος του 13ου - αρχές 14ου αι., στην περιοχή της Θεσσαλίας, κυκλοφορούσε μια σατιρική ιστορία σχετική με την ερωτική συμπεριφορά κάποιου αυτοχράτορα. Εξάλλου ο Μιχαήλ Η', και πολύ περισσότερο ο Ανδρόνικος Γ', είχαν συνδέσει τη βασιλεία τους με διάφορα ερωτικά σκάνδαλα. Αχόμα και ο ευσεβής Ανδρόνικος Β' είχε κατηγορηθεί από τη γυναίκα του Γιολάντα για την ερωτική του συμπεριφορά. Επιπλέον, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ένα σατιρικό κείμενο του 1330 καυτηρίαζε τη ζωή ενός αριστοχράτη, του Διπλοβατάτζη. Είναι πιθανό πως ο μοναχός Νείλος Μαλιασσηνός, γόνος και αυτός αριστοχρατικής οικογένειας συνδεδεμένης με το παλάτι και τη δυναστεία που βασιλεύει, γνωρίζει τις ιστορίες αυτές. Αναπλάθει, λοιπόν, στο ενύπνιο στοιχεία από προϋπάρχουσες ιστορίες μεταμορφώνοντάς τα σε αλληγορικά σύμβολα, έστω κι αν ο καμβάς της ιστορίας που δημιουργεί δεν ταιριάζει με την ιερότητα των συμβολιζομένων προσώπων και θεμάτων.

Η πληροφορία της ανακαίνισης του ναού της Θεοτόκου και ο προσδιορισμός του Νείλου Μαλιασσηνού ως δευτέρου κτήτορος της μονής Μαχρινιτίσσης μας δίνει την αφορμή να επανεξετάσουμε το θέμα των κτητόρων της μονής και ιδιαίτερα της ταύτισης του Νείλου. Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι Μαλιασσηνοί ήσαν μεγαλογαιοκτήμονες της Θεσσαλίας τον 13ο αι. Η παλαιότερη, μέχρι σήμερα, γνωστή μαρτυρία για την οικογένεια είναι ένα σημείωμα του 1191 που αναφέρει τον πανσέβαστο σεβαστό Νικόλαο Μαλιάσση (Μαλιασσηνό);²⁹. Με διάφορες επιγαμίες οι Μαλιασσηνοί συνδέθηκαν με την οικογένεια των Δουκών Αγγέλων της Ηπείρου και με την αυτοχρατορική οικογένεια των Παλαιολόγων. Έφεραν συχνά και το όνομα Βρυέννιος, ενώ ο Μανουήλ Ολόβωλος, στον επιτάφιο του για τον Κωνσταντίνο Μαλιασσηνό, αναφέρει πως η καταγωγή του ήταν από τους Κομνηνούς³⁰.

Η μονή Θεοτόκου Μαχρινιτίσσης Οξείας Επισκέψεως ιδρύθηκε από τον Κωνσταντίνο Μαλιασσηνό στο όρος Δρόγγος, πάνω από τον Βόλο, λίγο πριν το 1215. Ο Κωνσταντίνος αυτός ίσως ταυτίζεται με τον ομώνυμο τοπάρχη που αυτονομήθηκε μετά το 1204, εγκαταστάθηκε στα Τρίχαλα και κυριάρχησε στη Θεσσαλία³¹. Συνδέθηκε με τον Μιχαήλ Α' της Ηπείρου και παντρεύτηκε την

29. A. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Ανάλεκτα Ιεροσολυμιτικής Σταχυολογίας, τ. 2, Αγία Πετρούπολη 1894, σ. 363· Polemis, ὥ.π., σ. 142. Στον παρισινό κώδικα Coisl. gr. 29, φ. 357 (12ου αι.), υπάρχει το εξής σημείωμα: ή παροῦσα θεία δέλτος περιῆλθε των ἀμετροτλ(ήμονι) Μαλιασσην(ω) ἔξονηθήσα π(αρά) τ(ούτου) εις (ὑπέρ)π(υ)ρ(α) κδ καὶ οἱ ἀναγινώσκοντ(εις) εὐχεστε (ὑπέρ) αυτ(ου) διὰ τὸν Κ(υριο)ν. R. Devreesse, *Bibliothèque Nationale, Catalogue des manuscrits grecs*, τ. 2, *Le Fonds Coislin*, Παρίσι 1945, σ. 25· Polemis, ὥ.π., σ. 142, σημ. 6.

30. M. Treu, «Manuel Holobolos», *BZ* 5 (1896) 550.

31. Νικήτας Χωνιάτης, *Ιστορία, ἔκδ. van Dieten*, σ. 638· MM IV, σ. 345· J.-Cl. Cheynet, *Pouvoir et contestations à Byzance [Byzantina Sorbonensis 9]*, Παρίσι 1990, σσ. 153-154.

κόρη του Μαρία Αγγελίνα³². Γύρω στα 1252 ο Μιχαήλ Β' του εμπιστεύθηκε τις διαπραγματεύσεις με τον Ιωάννη Βατάτζη³³. Λίγο πριν πεθάνει, έγινε μοναχός στη μονή του χωρίς να αλλάξει το όνομά του³⁴ και μετά τον θάνατό του, πριν τον Οκτώβριο του 1256³⁵ ενταφιάστηκε σ' αυτήν³⁶. Ο Μανουήλ Ολόβωλος, όπως αναφέρθηκε, συνέθεσε γι' αυτόν έναν έμμετρο επιτάφιο. Αξίζει να σημειωθεί πως στο πρώτο έγγραφο με το οποίο επιβεβαιώνονται τα σταυροπηγιακά δικαιώματα της μονής Μαχρινιτίσσης από τον επίσκοπο Δημητριάδος Αρσένιο το 1215, ο Κωνσταντίνος αναφέρεται ως πρώτος κτήτωρ³⁷.

Τη μονή κληρονόμησε ο γιος του Κωνσταντίνου, Νικόλαος Μαλιασσηνός. Ο Νικόλαος που παντρεύτηκε μιαν ανηφιά του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου, την Άννα Κομνηνή Δούκινα Παλαιολογίνα Φιλανθρωπινή³⁸, αναφέρεται στα έγγραφα ως κτήτωρ της μονής Μαχρινιτίσσης την οποία κατέχει ως γονική³⁹. Ο ίδιος μαζί με τη γυναίκα του Άννα ίδρυσαν τη μονή Προδρόμου Νέας Πέτρας στο όρος Δρυανούβαινα κοντά στην Πορταριά⁴⁰. Μετά τον Οκτώβριο του 1274 και μέχρι το 1286 ο Νικόλαος μαρτυρείται ως μοναχός με το όνομα Ιωάσαφ. Μοναχή έγινε και η σύζυγός του με το όνομα Ανθούσα, που μόνασε πιθανώς στη μονή Προδρόμου Νέας Πέτρας, η οποία είχε ίδρυθεί ως γυναικεία. Μετά το 1274 η μονή αυτή μετατράπηκε σε ανδρική, σύμφωνα με επιθυμία του Νικολάου και της γυναικάς του⁴¹. Ο Νικόλαος και η Άννα είχαν αποκτήσει έναν γιο, τον Ιωάννη, ο οποίος ορίστηκε κληρονόμος και έφορος και των δύο μονών⁴².

Από τα πολυάριθμα γλυπτά και τις επιγραφές που σώζονται από τις μονές της Μαχρινιτίσσης και της Νέας Πέτρας, ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την έρευνά μας παρουσιάζουν το ανάγλυφο της δέησης του μοναχού Λεοντίου⁴³, ένα τμήμα

32. MM IV, σ. 345.

33. Αχροπολίτης, έκδ. Heisenberg, σ. 68.

34. M. Treu, ὁ.π., σ. 550.30-32· MM IV, σσ. 367, 375. Εσφαλμένα αναφέρεται ότι έλαβε ως μοναχός το όνομα Κωνστάντιος· η παρανόηση φειλεται στο MM, ὁ.π., σ. 414.

35. Στο έγγραφο του πατριάρχου Αρσενίου του 1256 ο Κωνσταντίνος μνημονεύεται ως μαχαρίτης: MM, ὁ.π., σ. 354.

36. Ὁ.π., σ. 350.

37. Ὁ.π., σ. 382-383.

38. Δεν είναι όμως ο πρώτος γάμος που συνδέει τους Μαλιασσηνούς με τους Παλαιολόγους. Σε ανώνυμο ποίημα προς τιμήν του Ιωάννη Προδρόμου στον Scorialensis Y-II-10, φ. 476, αναφέρεται πως ο Γεώργιος Ζαγαρομάτης, θείος του Μιχαήλ Παλαιολόγου, είχε σύζυγο την Ειρήνη-Ευγενία Μαλιασσηνή. Βλ. έκδοση και σχολιασμό του ποιήματος στη μελέτη μου «Ein unbekanntes Gebet von Georgios Sagarommaties an Johannes Prodromos», JÖB 46 (1996).

39. MM IV, σσ. 351, 352, 357, 358.

40. Ὁ.π., σ. 339.

41. Ὁ.π., σσ. 339, 361· V. Laurent, *Regestes*, αρ. 1411. Υποθέτουμε πως η μεταβολή αυτή έγινε λίγο πριν από τον θάνατο της Άννας Ανθούσας· ίσως μάλιστα όταν εκείνη ήταν ετοιμοθάνατη.

42. Ὁ.π., σ. 334, 336 κ.α.

43. Βλ. A. Ξυγγόπουλος, «Το ανάγλυφο της Επισκοπής Βόλου», EEB 2 (1925) 107-121, και

της σαρκοφάγου της Άννας-Ανθούσας Παλαιολογίνας Μαλιασσηνής⁴⁴ που φέρει επιτύμβια επιγραφή, μια επιτάφια πλάκα με απόσπασμα επιγράμματος που μνημονεύει τον μοναχό Νείλο Βρυέννιο Μαλιασσηνό⁴⁵, ένα άλλο τμήμα σαρκοφάγου με απόσπασμα επιτύμβιου επιγράμματος⁴⁶ και ένα θωράκιο με την επιγραφή Νείλου μοναχοῦ καὶ κτήτορος δευτέρου⁴⁷.

Στο ανάγλυφο της δέοσης του μοναχού Λεοντίου απεικονίζεται η Παναγία Μακρινίτισσα η Οξεία Επίσκεψις, που χρατά με το αριστερό της χέρι τον μικρό Ιησού, και ένας γέροντας χωρίς φωτοστέφανο που κάθεται τείνοντας το δεξί του χέρι προς τη Θεοτόχο. Μεταξύ του Ιησού και της Θεοτόχου υπάρχει η επιγραφή: δέοσις εὐτελοῦς Λεοντίου Μοναχοῦ. Το ανάγλυφο αυτό έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τους ερευνητές και ως προς την ερμηνεία του και ως προς τη χρονολόγησή του. Ο Ευγγόπουλος απέδειξε πως το ανάγλυφο δεν είναι παλαιοχριστιανικό, όπως είχε υποστηριχθεί, αλλά σύγχρονο με τα άλλα γλυπτά από την

«Συμπλήρωσις. Εἰς τα περὶ του Αναγλύφου της Επισκοπής Βόλου», δ.π., σ. 320.

44. Για τη σαρκοφάγο βλ. Θ. Παζαράς, Ανάγλυφες σαρκοφάγοι και επιτάφιες πλάκες της μέσης και ύστερης βυζαντινής περιόδου, Αθήνα 1986, σσ. 38-39, όπου σημειώνεται και η παλαιότερη βιβλιογραφία. Η επιγραφή είναι η εξής: [...] Ἀννης τῆς Ἀγγελίνας Δούκενας τῆς Μα[λιασ]ηνῆς τῆς διὰ τοῦ θείου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος μετον[ομασθείσης Ἀνθούσης]: Anna Avramea - D. Feissel, «Inventaires en vue des inscriptions historiques de Byzance. IV. Inscriptions de Thessalie à l'exception des Météores», *TM* 10 (1987) 377, όπου και οι παλαιότερες εκδόσεις της επιγραφής. Ο Ν. Γιανόπουλος (ΕΕΒΣ 4, 1927, 46) και ο Θ. Παζαράς («Συμπλήρωση της σαρκοφάγου της Άννας Μαλιασσηνής», Αφίέρωμα στη μνήμη Στυλιανού Πελεκανίδη, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 358, και Ανάγλυφες σαρκοφάγου, δ.π., σ. 39) διαβάζουν Πα[λαιολο]γίνης αντί Μα[λιασ]ηνῆς.

45. [.....] θαλάσσας χαρίτων
 [θάνατος οίκτ]ρός, φεῦ, ἐπελθὼν θερίζει
 [κομν]ηνοδουχόβλαστον μοναστῶν κλέος,
 Μαλιασσηνὸν ἐκ Βρυενίων ἔρνος,
 Νεῖλον μοναχὸν τὸν χατηγενισμένον,
 τὸν εὐθαλῆ στέλεχον ἐν ἀναχτόροις,
 τὸν χεῖρα Ἀβραάμιον χεκοσμημένον,
 προτετήριον νοῦν, τὴν χατάπτερον φύσιν,
 τὸν ναὸν δειμάμενον τὸν σελασφόρον
 οὐρανομήχη καὶ τερπνότατον δόλον
 ποικιλοχρόα χατεστεμένον δόντα.
 'Αλλ', ὁ θεατά, ὄρα καὶ ἄθρει ξένα·
 δ τύμβος οὗτος, οἵμοι, φεῦ καὶ τοῦ λέγ(ειν),
 καὶ λίθος οὗτος δὲ πικρὸν πῶμα πέλει
 ἔσωθεν κεύθει τὸν περίκλυτον ἄνδρ(α).

Avramea - Feissel, δ.π., σσ. 377-378, όπου και οι παλαιότερες εκδόσεις του επιγράμματος. Βλ. επίσης Παζαράς, Ανάγλυφες Σαρκοφάγοι, σ. 40-41.

46. Τύμβου λίθος τρίπηχυς χατεῖχεν [.....]
 εὐγενῶν τύπον, προτετήριον νοῦν καὶ χατάπτερον φύσιν, ἐς ὕστερο[ν ...]
 [σ]ὺ δὲ θεατά, ὄρδον τὸν τύμβον, ξένε, μάνθανε [.....]

Avramea - Feissel, δ.π., σ. 379. Γενικότερα για το τμήμα αυτό της σαρκοφάγου βλ. Παζαράς, Ανάγλυφες Σαρκοφάγοι, σ. 40.

47. Γιανόπουλος 2, σ. 229.

Μακρινίτισσα, δηλαδή του τέλους του 13ου αι.⁴⁸. Ο ίδιος εξέφρασε την άποφη πως ο γέροντας δεν μπορεί να είναι ἄγιος, αλλά πρόκειται για μοναχό και μάλιστα τον Λεόντιο της επιγραφής. Η περίεργη στάση στην οποία απεικονίζεται, σπάνια για θυητό μπροστά σε ιερά πρόσωπα, ερμηνεύεται εάν υποθέσουμε πως βλέπει κάποιο όραμα⁴⁹. Ο Λεόντιος δεν μαρτυρείται από τα έγγραφα της μονής Μακρινίτισσης. Εντούτοις, αν η ερμηνεία του Συγγόπουλου είναι σωστή, είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε πως η παράσταση αυτή συνδέει τη Θεοτόκο Οξεία Επίσκεψη της Μακρινίτισσας με κάποιο όραμα. Όραμα βλέπει και ο μοναχός Νείλος Μαλιασσηνός, το οποίο τον οδηγεί στην ανακαίνιση του ναού της Θεοτόκου και καταγράφεται αργότερα στο χειρόγραφο που δωρίζει εκείνος στη μονή. Θα μπορούσαμε, επομένως, να διατυπώσουμε την υπόθεση πως στο ανάγλυφο απεικονίζεται το ενύπνιο του μοναχού Νείλου Μαλιασσηνού, δεύτερου κτήτορος της μονής. Η δεητήριος επιγραφή με το όνομα του Λεοντίου δεν βρίσκεται, όπως θα περίμενε κανείς, κοντά ή πάνω από το κεφάλι του απεικονιζόμενου γέροντα μοναχού, αλλά ανάμεσα στη Θεοτόκο και τον Χριστό. Ίσως, λοιπόν, η γεροντική αυτή μορφή να απεικονίζει τον νεκρό μοναχό Νείλο και ο Λεόντιος να μην είναι παρά μόνο ο δωρητής του αναγλύφου, ο οποίος δήλωσε την ύπαρξή του με τη δεητήρια επιγραφή⁵⁰.

Από τα κατάλοιπα των ταφικών μνημείων το μόνο που μπορεί να χρονολογηθεί με αρχίβεια είναι η σαρκοφάγος της Άννας Μαλιασσηνής. Η Άννα πέθανε πριν από τον Νικόλαο Μαλιασσηνό και ο θάνατός της πρέπει να τοποθετηθεί μεταξύ 1274 και 1276, μια και από το 1276 και εξής στα έγγραφα αναφέρονται μόνο ο σύζυγος και ο γιος της⁵¹. Πάντως, και τα άλλα δύο μνημεία, η επιτάφια πλάκα και το τμήμα σαρκοφάγου με το επιτύμβιο επίγραμμα, χρονολογούνται στο τελευταίο τέταρτο του 13ου αι.

Το επιτύμβιο επίγραμμα του μοναχού Νείλου, ιδιαίτερα οι στίχοι πρηστήριον νοῦν, τὴν κατάπτερον φύσιν και ἀλλ' ὡθεατὰ ὄρα καὶ ἄθρει ξένα, παρουσιάζουν εκπληκτική ομοιότητα με τους λίγους στίχους που σώζονται από το άλλο απόσπασμα επιτυμβίου επιγράμματος⁵². Αξίζει να υπενθυμίσουμε πως τόσο ο Παζαράς όσο και οι Αβραμέα - Feissel συμφωνούν ότι το τεμάχιο της σαρκοφάγου με το δεύτερο επίγραμμα δεν ανήκει στη σαρκοφάγο της Άννας Μαλιασση-

48. Συγγόπουλος, ὥ.π., σσ. 117-121.

49. ὥ.π., σσ. 113-116.

50. Παραδείγματα επιγραφών δωρητών, όπου εκείνοι δεν απεικονίζονται, αλλά υπάρχει η αφερωτική επιγραφή τους με τη μορφή δέησης, είναι πολλά. Βλ. ενδεικτικά Sophia Kalopissi-Verti, *Dedicatory Inscriptions and Donor Portraits in Thirteenth-Century Churches of Greece* [Österr. Ak. der Wiss., Philos.-histor. Klasse, Denkschrift 226], Βιένη 1992, σσ. 88-89, 92 κ.ά.

51. MM IV, σσ. 420, 422, 424, 426. Βλ. Γιανόπουλος 1, σ. 224· Avramea - Feissel, ὥ.π., σ. 377· Παζαράς, Ανάγλυφες Σαρκοφάγοι, σ. 39.

52. Πρβ. τα δύο επιγράμματα στις σημ. 45 και 46.

νής⁵³. Έχουμε, λοιπόν, ένα τρίτο ταφικό μνημείο, που μοιάζει με αυτά του Νείλου και της Άννας και, πιθανότατα, ανήκει σε μέλος της οικογένειας των Μαλιασσηνών.

Το γεγονός ότι το επιτύμβιο επίγραμμα του Νείλου αναφέρει ότι ο νεκρός είχε κτίσει τὸν ναὸν τὸν σελασφόρον, και ότι στο θωράκιο ο Νείλος χαραχτηρίζεται ως δεύτερος κτήτωρ, δεν αφήνουν νομίζω, καμία αμφιβολία πως και στις δύο περιπτώσεις ο Νείλος Μαλιασσηνός είναι το ίδιο πρόσωπο με τον Νείλο Μαλιασσηνό του ενυπνίου. Ποιος, όμως, είναι ο Νείλος Μαλιασσηνός;

Ο Ν. Γιαννόπουλος, ενώ θεωρεί πως ο Νείλος της επιτάφιας πλάκας δεν είναι άλλος από τον Νικόλαο Μαλιασσηνό και δικαιολογεί τη διαφορά των μοναχικών του ονομάτων (Ιωάσαφ στα έγγραφα, Νείλος στην επιγραφή) λέγοντας πως πιθανώς πήρε το όνομα Νείλος όταν έγινε μεγαλόσχημος⁵⁴, εντούτοις πιστεύει πως στο θωράκιο μνημονεύεται κτήτωρ μεταγενέστερος από τον Νικόλαο⁵⁵.

Ο Δ. Πολέμης αμφιβάλλει αν το Νείλος είναι δεύτερο μοναχικό όνομα του Νικολάου και υποθέτει την ύπαρξη ενός άλλου γιου του Κωνσταντίνου⁵⁶. Η άποψη αυτή μας φαίνεται ελάχιστα πιθανή, μια και τα κείμενα του αθηναϊκού χειρογράφου αλλά και τα αρχαιολογικά ευρήματα δείχνουν πως ο Νείλος έπαιξε σημαντικότατο ρόλο στην ιστορία της μονής Μαχρινίτισσης, ενώ δεν δικαιολογείται η σιωπή των εγγράφων του διπλωματαρίου για έναν αδελφό του Νικολάου, δηλαδή σύγχρονό του.

Ο Θ. Παζαράς, η Άννα Αβραμέα και ο D. Feissel δέχονται πως ο Νείλος είναι ο Νικόλαος-Ιωάσαφ⁵⁷. Ιδιαίτερα οι Αβραμέα - Feissel προσπαθούν να βρουν αποδείξεις της ταυτότητας των προσώπων και να αποδώσουν τον τίτλο του Νείλου κτήτωρ δεύτερος στο γεγονός πως ο τίτλος αυτός δίνεται, βέβαια, σε πρόσωπο που ανακαίνιζει ένα ερειπωμένο μοναστήρι, αλλά δίνεται επίσης συχνά και σε κάποιον που κάνει μια μεγάλη και σημαντική δωρεά στη μονή. Στηριζόμενοι στη φράση εγγράφου: ἀνήγειρεν ἐκεῖνος τῇ θεομήτορι ναὸν περικαλῆ καὶ οὐράνιον (MM IV, σ. 373), την οποία συγχρίνουν με φράσεις του επιτυμβίου επιγράμματος του Νείλου, οι δύο ερευνητές πιστεύουν πως ο Νικόλαος έκτισε στην Μαχρινίτισσα πολυτελή ναό της Θεοτόκου. Η συγχεκριμένη, όμως, φράση

53. Θ. Παζαράς, «Συμπλήρωση», σ. 360-361· του ίδιου, *Ανάγλυφες σαρκοφάγοι*, σ. 66-67· Avramea - Feissel, δ.π., σ. 379.

54. Γιαννόπουλος 2, σ. 235. Αναφέρει ως παράδειγμα την περίπτωση του Αθανασίου Μετεώρων, ο οποίος, ενώ ονομαζόταν Ανδρόνικος, στο Άγιο Όρος πήρε το όνομα Αντώνιος και, όταν έγινε μεγαλόσχημος, μετονομάστηκε σε Αθανάσιο.

55. Γιαννόπουλος 2, σ. 229.

56. Polemis, δ.π., σ. 143.

57. Παζαράς, «Συμπλήρωση», σ. 356, 361· του ίδιου, *Ανάγλυφες Σαρκοφάγοι*, σ. 145· Avramea - Feissel, δ.π., σ. 379.

του εγγράφου αναφέρεται σαφώς στον πατέρα του Νικολάου, τον Κωνσταντίνο⁵⁸. Ερμηνεύουν, επιπλέον, τον στίχο τὸν εὐθαλῆ στέλεχον ἐν ἀνακτόροις ως αναφορά στον γάμο του Νικολάου Μαλιασσηνού με την Ἄννα Παλαιολογίνα. Ἐνας τέτοιος, ὄμως, στίχος θα ταίριαζε εξίσου και σε κάποιον απόγονό τους. Επισημαίνουν, επίσης, την ομοιότητα στη γραφή των δύο επιγραφών, του Νείλου και της Ἄννας. Το γεγονός αυτό δείχνει αναμφίβολα χρονική προσέγγιση, δεν αποτελεί όμως και απόδειξη της ταυτότητας του Νείλου με τον Νικόλαο. Γιογραφικίουν, τέλος, την ομοιότητα του επιταφίου του Κωνσταντίνου Μαλιασσηνού που συνέθεσε ο Μανουήλ Ολόβωλος με το επιτύμβιο επίγραμμα του Νείλου και πιστεύουν πως συντάχτης και του δεύτερου είναι ο Ολώβολος. Αναμφισβήτητη, όμως, είναι, όπως αναφέραμε, και η ομοιότητα των στίχων του επιγράμματος του Νείλου με τα σωζόμενα αποσπάσματα του επιγράμματος στο τρίτο ταφικό μνημείο της περιοχής.

Στην πραγματικότητα, με τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας είναι δύσκολο να αποφανθούμε με βεβαιότητα με ποιον ταυτίζεται ο Νείλος Μαλιασσηνός. Το χείμενο του ενυπνίου έρχεται να συμπληρώσει και να επιβεβαιώσει τις πληροφορίες που παρέχει το επίγραμμα του Νείλου. Ο Νείλος Μαλιασσηνός, δεύτερος κτήτωρ της Θεοτόκου Μακρινιτίσσης, πράγματι ανακαίνισε έναν προϋπάρχοντα ναό: ὅπως ἀν τὸν παλαιὸν καταλύσας ναὸν τὸν νέον ἀνακαίνισωμαι· πρόκειται για το ναό της Θεοτόκου Μακρινιτίσσης της Οξείας Επισκέψεως. Το γεγονός ότι τόσο η επιτύμβια επιγραφή όσο και το σημείωμα στο τέλος του χώδικα μιλούν για κατασκευή εκ βάθρων, δεν σημαίνει πως ο ναός δεν προϋπήρχε. Συχνά ένας ανακαίνιστής που πραγματοποίησε εκτεταμένες επισκευές σε έναν ναό δηλώνει πως ἔγειρε τὸν ναὸν ἐκ βάθρων και χαρακτηρίζεται δεύτερος κτήτωρ⁵⁹. Σε καμία περίπτωση, λοιπόν, δεν πρόκειται για τον ναό της μονής του Προδρόμου Νέας Πέτρας, ο οποίος δεν προϋπήρχε και κτίστηκε από τον Νικόλαο και τη γυναίκα του Ἄννα με την ἰδρυση της μονής. Η ανακαίνιση της Θεοτόκου Μακρινιτίσσης θα πρέπει να τοποθετηθεί χρονικά μετά το 1286, αφού στο διπλωματάριο των μονών, που σταματά με τη χρονολογία αυτή, δεν υπάρχει καμία σχετική μνεία ούτε αναφέρεται ο Νείλος Μαλιασσηνός.

Εφόσον στα έγγραφα δεν μαρτυρείται άλλος κτήτωρ γιος του Κωνσταντίνου Μαλιασσηνού εκτός από τον Νικόλαο-Ιωάνναφ, και εφόσον ο τίτλος του ενυπνίου αναφέρει ρητά πως ο Νείλος είναι γνήσιο τέχνο των πρώτων κτητόρων, αν ο

58. 'Αλλ' οἶον καὶ τοῦτο πρὸς τὸν πατέρα διημιλλήσατο. Ἀνήγειρεν ἐκεῖνος τῇ θεομήτορι ναὸν περικαλλῆ καὶ οὐράνιον ... ἀνήγειραν καὶ οὗτοι, ἡ θαυμαστὴ καὶ τρισευγενὴς συζυγία, ἐκ βάθρων αὐτῶν ἀντικρὺ τῷ τοῦ φωτὸς λύχνῳ τῇ πρὸ τοῦ λόγου φωνῇ τῷ Προδρόμῳ ἐπὶ σταυροπηγίᾳ πατριαρχικῷ ναὸν ἐρίζοντα πρὸς ἐκεῖνον ταῖς χάρισι: MM IV, σ. 373.

59. Πρβ. C. Mango, «Twelfth-Century Notices from Cod. Christ Church gr. 53», JÖB 43 (1993) 221. Βλ. επίσης P. Lemerle, «A propos de la fondation du monastère de Koutloumous. Un faux chrysobulle d'Alexis III empereur de Trébizonde», BCH 58 (1934) 229, σημ. 2.

Νείλος δεν είναι ο Νικόλαος Μαλιασσηνός (πράγμα το οποίο, βεβαίως, δεν αποκλείεται), θα μπορούσαμε ίσως να τον ταυτίσουμε με τον γιο του Νικολάου και της Άννας, τον Ιωάννη, ο οποίος ήταν χληρονόμος των δύο μονών. Πιθανώς να έγινε ο ίδιος μοναχός, με το όνομα Νείλος, και να επιδόθηκε με τη σειρά του στην ανακαίνιση της μονής του παππού του.

Μεταγενέστερες ειδήσεις για μέλη της οικογένειας των Μαλιασσηνών σπανίζουν. Αξίζει, πάντως, να αναφέρουμε μιαν επιστολή του Marino Sanudo Torsello που χρονολογείται στο 1325. Από την επιστολή αυτή πληροφορούμαστε πως, μετά τον θάνατο του Ιωάννη Β' της Θεσσαλίας, κυριαρχούσε στο Καστρί και στα Λεχώνια, περιοχές του Πηλίου, ο κάποιος Missilino. Το 1325 ο Missilino τάχθηκε με το μέρος των Καταλανών, των οποίων ο αρχηγός Odo de Novelles είχε παντρευτεί την αδελφή του. Κατά τον P. Magdalino, ο Missilino πρέπει να είναι κάποιος Μαλιασσηνός⁶⁰. Τέλος, η τελευταία γνωστή μνεία του ονόματος των Μαλιασσηνών, το 1382, αφορά έναν πάροικο με το όνομα Αρχοντίτζης Μαλιασσηνός⁶¹.

Σύμφωνα με τον Βίο του οσίου Γερασίμου του εκ Μαχρινιτίσσης, που έζησε στις αρχές του 17ου αιώνα, η μονή Θεοτόκου Μαχρινιτίσσης διαλύθηκε όταν οι Τούρκοι κατέλαβαν τη Θεσσαλία. Έμεινε μόνον ο ναός της· όταν καταστράφηκε και αυτός, το 1767, οι κάτοικοι έκτισαν τη νέα εκκλησία της Παναγίας σε απόσταση εκατό μέτρων από την παλαιά⁶².

Πανεπιστήμιο Κρήτης

MAPINA ΛΟΥΚΑΚΗ

60. G. L. Fr. Tafel – G. M. Thomas, *Urkunden zur älteren Handels und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, τ. 1, Βιέννη 1856-57, σ. 499· P. Magdalino, «Between Romaniae: Thessaly and Epirus in the Later Middle Ages» στο B. Arbel, B. Hamilton, D. Jacoby (εκδ.), *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*, Λονδίνο 1989, σ. 98 = *Tradition and Transformation in medieval Byzantium* [Variorum Reprints], Λονδίνο 1991, αρ. XII.

61. Κιουσοπούλου, ό.π., σ. 174, σημ. 31.

62. Βλ. Γιαννόπουλος 1, σ. 235 και Γιαννόπουλος 2, σ. 228, σημ. 3.